

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ПРАВОВОГО РЕФОРМУВАННЯ****LEGAL GROUNDWORK FOR GENDER EQUALITY IN UKRAINE UNDER CONDITIONS
OF EUROPIAN INTEGRATION AND LEGAL REFORMING**

Грицай І.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін**Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

У статті розглянуті різні аспекти приведення національного законодавства України у відповідність до вимог Стамбульської конвенції та всі необхідні передумови для її ратифікації в 2016 році. Розглядається зміст і сутність гендерної рівності як складової частини загального принципу рівності.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, державна гендерна політика, юридична рівність, принцип рівності.

В статье рассмотрены различные аспекты приведения национального законодательства Украины в соответствие с требованиями Стамбульской конвенции и необходимые предпосылки для её ратификации в 2016 году. Рассматривается содержание и сущность гендерного равенства как составляющая общего принципа равенства.

Ключевые слова: гендер, гендерное равенство, государственная гендерная политика, юридическое равенство, принцип равенства.

In the article consider different aspects of bringing national legislation of Ukraine in compliance with the requirements of the Istanbul Convention and all necessary preconditions for its ratification in 2016. In the article the content and essence of gender equality as component of a general principle of equality is considered.

Key words: gender policy, gender, gender equity, public gender policy, legal equality, principle of equality.

Постановка проблеми. Ідеї гідності, свободи і рівності набувають нового значення в умовах Української кризи. Громадянське суспільство усвідомлює не тільки особливе значення своєї участі в процесі державотворення, а й свою цінність як єдиного носія влади в державі. Одними зі складових частин категорії гідності є ставлення людини до самої себе і ставлення до неї з боку суспільства та держави як до особистості, яка є суспільною цінністю. А цінність людини не може залежати від її статі.

Нові вимоги, які ставить суспільство до держави, включають необхідність переоцінити деякі підходи до правового забезпечення статусу людини і громадянина в Україні та механізмів його гарантування та захисту. Тому правове забезпечення та реальне гарантування гендерної рівності набуває нового значення.

Актуальність дослідження пріоритетних напрямів правового забезпечення гендерної рівності в Україні зумовлене сучасним етапом реформування державно-правової дійсності з метою приведення її до вимог європейського співтовариства. Забезпечення прав людини і громадянина є основною передумовою проведення конституційної, адміністративної, судової та муніципальної реформ, необхідних для інтеграції України до європейського правового простору. У ході цих реформ має бути переглянутий підхід до правового забезпечення гендерної рівності з метою її практичного забезпечення та гарантування.

Стан дослідження. Проблемам правового забезпечення гендерної рівності присвячують увагу такі вітчизняні науковці, як О. Андрійко, В. Буроменський, Н. Болотіна, О. Балакірева, М. Білінська, С. Береза, С. Бобровник, В. Бурдяк, М. Буроменський, О. Вілкова, В. Гошовська, Н. Грицяк, Н. Дармограй, О. Дашковська, М. Кармазіна, Н. Карпачова, А. Колодій, І. Кресіна, О. Кулачек, Т. Мельник, О. Матвієнко, К. Левченко, І. Лаврінчук, Л. Леонтєва, А. Олійник, І. Оніщенко, Н. Оніщенко, З. Ромовська, Ф. Рудич, М. Саприкіна, Т. Слабчук, Л. Смоляр, В. Соклова, М. Томашевська, І. Тукаленко, Д. Шелест, Ю. Шведа та інші. Але досліджень напрямів правового забезпечення гендерної рівності в Україні на сучасному етапі в умовах євроінтеграції та правового реформування не проведено.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз вітчизняного законодавства, що забезпечує гендерну рівність, із

метою його узагальнення, систематизації і подальшого вдосконалення та приведення до європейських стандартів прав людини.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення гендерної рівності в Україні на сучасному етапі є вимогою суспільства, що заснована на його уявленні про гуманізм. Правова, демократична, соціальна держава гарантує рівні правові можливості для жінок і чоловіків.

Принципи соціальної інтеграції, консолідації і партнерства, закладені в основу теорії та практики сучасного гуманізму, спрямовують соціальний розвиток шляхом: тлумачення тих форм нерівності, які завдають людям страждань, вселяють почуття незахищеності й невпевненості; посилення справедливості та надання рівних прав і можливостей усім представникам суспільства незалежно від статі, віку, раси, віросповідання та політичної приналежності [1, с. 4]. Цивілізаційні принципи гуманізму, рівності, справедливості в праві не сумісні з будь-якими формами дискримінації особи, зокрема і за ознаками статі.

Становище чоловіка та жінки в сучасному українському суспільстві характеризується нерівністю, як юридичною, так і фактичною. Біологічна стать особи впливає на її можливості реалізувати власні потреби та інтереси, що не відповідає принципам правової, соціальної держави.

Гендерна нерівність проявляється в різних сферах суспільного життя: нерівність в оплаті праці, в можливості зробити кар'єру, дискримінація під час звільнення та найму на роботу, неповне використання освітнього та професійного потенціалу українських жінок тощо. Усі ці фактори негативно впливають на матеріальне становище жінок, сприяють фемінізації бідності [2, с. 1]. Ринку праці жінок має низький статус і рівень заробітної плати [3, с. 72]. За версією Міжнародної організації «Social Watch» саме рівень гендерного розриву в таких галузях, як освіта (відсоток жінок – здобувачів освіти), економіка (доходи і зайнятість жінок), громадські права і можливість (наявні робочі місця для жінок, членство в парламенті та на керівних посадах), визначає загальне спрямування держави на забезпечення гендерного паритету [4]. Не є виключенням і Україна, де вирішення проблеми правового та організаційного забезпечення гендерної рівності не визнається першочерговою.

За індексом гендерної рівності Україна посідає 61 місце, за версією Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), що аналізувала досягнення 152 країн світу у сфері забезпечення рівності представників різної статі за критеріями охорони репродуктивного здоров'я, громадянських прав і свобод, можливостей на ринку праці [5]. Серед інших східноєвропейських країн за ціннісно-нормативними уявленнями про гендер населення України більшою мірою наближене до Азії й Африки, ніж до Західної Європи. Україна належить до країн, де стимулюється та схвалюється заняття жінок оплачуваними видами діяльності, але ніхто не заперечує і проти одночасної участі жінок у забезпеченні сімейного добробуту. Переважна більшість опитаних українських громадян (75%) згодні з тим, що дружина повинна робити внесок до сімейного бюджету [6, с. 83]. Двоєке ставлення до ролі жінки в суспільстві існує поряд з обмеженими обсягом її правових та фактичних можливостей у соціальній, політичній та економічній сферах.

Досягнення справедливості і гендерної рівності є само по собі метою людського розвитку – це не вимагає додаткового обґрунтування своєї необхідності [7, с. 229; 8, с. 89]. Проте в правовій державі, де в усіх сферах життя верховенство належить правому закону, правовий статус людини має бути законодавчо закріпленим.

Важливою передумовою гендерних змін є нормативно-правова база, оскільки саме вона офіційно закріплює в суспільстві та свідомості людей певні норми поведінки, спрямовані на повагу до прав жінок і чоловіків. Законодавство одночасно і відображає традиційні суспільні погляди, і визначає їх формування [9, с. 60]. Проте для забезпечення гендерного паритету в законодавстві мають закріплюватись не стереотипні погляди суспільства на соціальні ролі чоловіка і жінки, а прогресивні сучасні принципи та гарантії їх рівності як суб'єктів права.

Гендерна рівність є складовою частиною загального принципу рівності, тобто належить до фундаментальних основ прав людини. Норми будь-якої галузі права повинні відповідати загальним принципам права, в тому числі й принципу гендерної рівності [10, с. 20]. Формування правових засад гендерної рівності має базуватись на принципах міжнародного права, ідеях гуманізму, справедливості, гідності.

Зовнішня політика України зорієнтована на ефективну і поступову інтеграцію до Європейського Союзу, тому результат забезпечення гендерної рівності в національній правовій системі має відповідати європейським стандартам.

В Європі гендерна рівність зумовлюється належним правовим зрівнянням можливостей жінки й чоловіка. Будь-яка правова система включає гендерні відмінності та наділяє жінок і чоловіків певним соціальним статусом, а існуючі гендерні стереотипи й усталена система гендерних відносин впливають на формування і реалізацію окремих правових інститутів і норм. Гендерні відносини стають об'єктом правового регулювання й елементом правової системи, тому набувають залежності від будь-яких структурних чи елементарних перетворень у ній [11, с. 4]. Забезпечення гендерної рівності можливе за умови належного правового врегулювання статусу чоловіків і жінок згідно з європейськими стандартами в конституції, спеціальному законі та, за єдиним підходом, у всій системі нормативно-правових актів.

Положення будь-якого нормативно-правового акту мають гендерний вимір і закріплюють становище чоловіка і жінки за одним із підходів – дискримінаційним, патерналістським або егалітарним. Дискримінаційним вважається такий підхід до правового регулювання статусу особи, який обмежує права і можливості представників певної статі, частіше жінок, закріплюючи патріархат. Протилежним до нього є патерналістський підхід у правовому регулюванні статусу особи, що наділяє жінок додаткови-

ми, порівняно з чоловіками, правами, свободами, можливостями, а також гарантіями їх забезпечення. Егалітарний підхід характеризується найбільш гуманним і справедливим ставленням до представників обох статей, оскільки регулює їх правове становище на засадах безумовної рівності, індивідуальності та унікальності.

У процесі формування та удосконалення вітчизняного законодавства, Україна має орієнтуватися на провідну європейську практику забезпечення гендерної рівності та впровадження егалітарної політики.

Проблема забезпечення гендерної рівності є глобальною і актуальною для кожної держави. Але найбільшого прогресу в її розв'язанні досягли країни Європейського Союзу, зокрема Скандинавські країни. Вони характеризуються високорозвинутою правовою системою та демократичними інститутами, а також нижчим, порівняно з Україною, рівнем правового нігілізму. У країнах ЄС провідне значення відводиться саме практиці правозастосування та правореалізації у сфері гендеру. Відповідній діяльності обов'язково передують розробка та прийняття гендерно-розвиненого законодавства, запровадження якого забезпечує досягнення принципу гендерної рівності та паритету [10, с. 74]. Європейськими та іншими міжнародними організаціями вже розроблена система правових актів і рекомендацій щодо забезпечення гендерної рівності, яка складає для України інтерес.

У зв'язку з ратифікацією 26 квітня 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку, Україна не тільки отримала можливість стати повноцінним членом Європейського Союзу, а й здобула рекомендації щодо проведення реформ для досягнення відповідності Копенгагенським критеріям.

У ст. 419 Угоди передбачено необхідність посилити діалог та співробітництво сторін щодо забезпечення, зокрема, гендерної рівності та недискримінації. А в ст. 420 зауважено, що така співпраця має бути спрямована на забезпечення рівних можливостей для чоловіків та жінок у сфері зайнятості, освіти та навчання, економічної та суспільної діяльності, а також у процесі прийняття рішень [12]. Для створення умов, сприятливих для співпраці між сторонами в Україні, вже розроблено основні програмні документи.

Так, на виконання зазначених вимог Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» визначено, що впровадження європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі пов'язані з необхідністю забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві. Це включає і гендерну толерантність. Для реалізації Стратегії заплановано проведення 62 реформ, серед них є і ті, через які можна вирішити гендерні питання: реформа сфери трудових відносин, реформа системи національної безпеки та оборони, програма національної єдності та підтримки національних меншин, реформа системи соціального захисту, пенсійна реформа, програма розвитку для дітей та юнацтва та інші. Хоча серед них не передбачено реформи у сфері гендерної політики, вважаємо, що вона може проводитись в межах суміжних реформ.

Необхідність формування правових засад гендерної рівності, їх своєчасна модернізація та реалізація не викликає сумнівів. Існуюча в Україні законодавча база де-юре гарантує чоловікам і жінкам в Україні рівні права, але неефективно реалізується на практиці [13, с. 81]. Початковим етапом процесу реформування, безумовно, є ратифікація міжнародного законодавства у сфері забезпечення гендерної рівності. Державна гендерна політика в Україні формується саме на основі міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Україною, та регулюється національними нормативно-правовими актами щодо рівноправності між жінками і чоловіками [14].

В Україні гендерне право перебуває на стадії становлення, на сьогодні залишаються невирішеними питання формування інфраструктури правового регулювання у сфері гендеру, а саме: визначення інститутів, які здійснюватимуть вплив на гендерні процеси, методів та підходів такого регулювання, вдосконалення існуючих, відміна таких, що не відповідають принципу гендерної рівності, та прийняття нових егалітарних правових норм [10, с. 20]. Але на сьогодні Україна визначається з напрямками вдосконалення правового забезпечення гендерної рівності, орієнтуючись на практику європейських інституцій, зокрема Раду Європи.

Рада Європи приділяє значну увагу цим питанням протягом останніх десятиліть, свідченням чого є Декларація 1988 року Комітету міністрів про рівність жінок та чоловіків та Декларація Комітету міністрів 2009 року про перетворення гендерної рівності в реальність [15, с. 3]. З метою сприяння ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок та заохочення дійсної рівності між жінками та чоловіками, в тому числі шляхом надання жінкам самостійності, Радою Європи було розроблено Конвенцію про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція).

Стамбульська конвенція передбачає заходи боротьби з насильством щодо жінок, а також гарантує захист від гендерної дискримінації.

Для України необхідність ратифікації Стамбульської конвенції зумовлена двома основними чинниками: потребою забезпечення гендерної рівності та перспективою інтеграції України до Європейського Союзу. На сьогодні проект Закону України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» перебуває на стадії підготовки до повторного першого парламентського читання.

Розроблення цього законопроекту передбачено пунктом 111 Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, схваленого постановою Верховної Ради України від 04.06.2015 № 509-VIII, пунктом 4 Плану заходів щодо забезпечення виконання положень Європейської соціальної хартії (переглянутої) на 2015–2019 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.05.2015 № 450-р, статтею 9 Закону України «Про міжнародні договори України». Проект Закону також спрямований на реалізацію положень Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 № 501/2015 [16]. Крім того, приєднання України до основних міжнародних документів у сфері гендерної рівності (Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок, Пекінської декларації, Декларації тисячоріччя, Резолюції європейських конференцій з питань рівності між жінками та чоловіками та ін.) позитивно сприймається суспільством.

Висновки. Забезпечення гендерної рівності в національній правовій системі має відповідати європейським правовим стандартам, що можливо за умов належного правового врегулювання статусу чоловіків і жінок у спеціальному законі та, за єдиним егалітарним підходом, у всій системі нормативно-правових актів. Пріоритетним завданням України на сьогодні є ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, а також гарантувати виконання Стратегії Ради Європи у сфері гендерної рівності. Удосконалення національного законодавства України має бути спрямованим і на реалізацію міжнародних правових документів щодо застосування гуманного гендерного підходу, поширення гендерних знань, подолання гендерних стереотипів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кириленко О. Политика, социальное развитие и женщина / О. Кириленко // Персонал. – 2001. – № 3. – С. 4–8.
2. Статистики мова скупа // Київська міська державна адміністрація : К. – Київський міський Центр роботи з жінками. Київське міське Управління статистики [Інформаційний бюлетень № 4]. – К. : 2000. – 16 с.
3. Нечипорук Л.В. Проблеми впровадження гендерного балансу на ринку праці / Л.В. Нечипорук // Впровадження гендерних підходів у діяльність правоохоронних органів України : наук.-практ. конф. (18-19 травн. 2005 р.) – Київ, 2005. – С. 70–72.
4. Social Watch: Рейтинг стран мира по уровню гендерного равенства 2012 года. // Центр гуманитарных технологий. – К., 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/news/2012/03/08/4093>.
5. Индекс гендерного равенства по версии ПРООН. Гуманитарная энциклопедия // Центр гуманитарных технологий, 2006–2016. – К., 2006 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/ratings/gender-equity-index-un/info>.
6. Івченко Ю.В. Філософсько-правовий аналіз гендерної політики в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Ю.В. Івченко ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2008. – 218 с.
7. Nussbaum M. Women and equality: the capabilities approach / Martha Nussbaum // International Labour Review. – 1999. – Volume 138. – Number 3. – P. 227–245.
8. Sen A. The Idea of Justice // Amartya Sen. – Penguin, 2010. – 496 p.
9. Лазар І.Г. Вдосконалення механізмів формування та реалізації гендерної політики в Україні : дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / І.Г. Лазар ; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Л., 2007. – 217 с.
10. Оніщенко Н. Гендерно-чутлива політика як спосіб подолання правового нігілізму / Н. Оніщенко, О. Матвієнко, М. Томашевська // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – № 30. – С. 18–25.
11. Оніщенко Н. Правове регулювання гендерних процесів в Україні: стан та перспективи розвитку / Н. Оніщенко, М. Томашевська // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – № 28. – С. 3–10.
12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червень 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Ст. 2125.
13. Даудова Г.В. Формування та реалізація державної гендерної політики в Україні : дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Г.В. Даудова ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х., 2008. – 221 с.
14. Грицяк Н.В. Правове регулювання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні: стан та шляхи вдосконалення / Н.В. Грицяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/pol-prav/05gnvssv.pdf>.
15. Recommendation CM/Rec (2013)1 of the Committee of Ministers to member States on gender equality and media. – К. : ФОП Комаров М.В., 2013. – 14 с.
16. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=55697&pf35401=34883>.